

ŞEBNEM ÇAMBEL
KALÇO**

Ebu'l- Fazl Musâ el-İznikî'nin "Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ" İsimli Eseri*

Ebu'l-Fazl Musa el-Izniki's Work Titled Tercume-i Kısas-i Enbiyâ

Ö Z E T

Ahbâr-ı enbiyâ tabiriyle de anılan kısas-ı enbiyâ türü, çeşitli kavimlerin ve peygamberlerin hayatını anlatan eserlerdir. Zamanla müstakil bir tür olarak gelişen kısas-ı enbiyâların ilk örneklerini Vehb b. Münebbih (ö. 732), Muhammed b. Abdillâh el-Kisâî (XI. asır) ve Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî (ö. 1035) gibi müellifler vermiştir. Rabguzî (XIV. asır) ve Ahmet Cevdet Paşa (ö. 1895) gibi müelliflerin yazmış olduğu Türkçe kısas-ı enbiyâlarda da, genellikle Sa'lebî ve Kisâî'nin eserlerinden faydalanılmıştır. Edebiyatımızda kısas-ı enbiyâ türüne kaynaklık eden bu eserler, pek çok kez Türkçeye tercüme edilmiştir. Günümüze ulaşan ve mütercimi bilinen eserlerden biri de Ebu'l-Fazl Musâ İbn Hacı Hüseyin İznikî'ye (ö. 1435) ait "Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ" isimli bir Sa'lebî tercümesidir. Bu zamana kadar söz konusu tercümenin yalnızca birinci cildini kapsayan, Yozgat ve Şazeli nüshaları bilinmekte idi. Konuyla alakalı yapılan araştırmalar esnasında Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, bu eserin yeni bir nüshası daha tespit edilmiştir. Bulunan yeni nüshanın, İznikî'ye ait olan diğer nüshalardan farklı olup Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ'nın iki cildini de kapsayan tam bir tercüme olduğu belirlenmiştir. Makalede öncelikle, genel hatlarıyla kısas-ı enbiyâlardan ve Ebu'l-Fazl Mûsâ el-İznikî'nin hayatından bahsedilerek eserleri hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Daha sonra ise bulunan yeni nüshanın tanıtımı yapılarak Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ'dan örnekler verilmiştir.

A B S T R A C T

The qisas-i anbiyas, which are also used as Ahbar-i anbiya, are works that describe the lives of various tribes and prophets. The first examples of qisas-i anbiyas, which developed as an independent genre over time, were found in Vehb b. Münebbih, Muhammed b. Abdillâh el-Kisâî and Muhammed b. He gave authors such as Ibrahim es-Sa'lebî. The works of Sa'lebî and Kisâî were generally used in Turkish qisas-i anbiyâs written by authors such as Rabguzî and Ahmet Cevdet Pasha. These works, which are the source of the qisas-i anbiyas in our literature, have been translated into Turkish many times. One of the works that have survived and whose translator is known is a Sa'lebi translation named "Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ", which belongs to Ebu'l-Fazl Musa İbn Hacı Hüseyin İznikî. A new copy of this work has been found in the Library of Manuscripts of the Presidency of Religious Affairs. This new copy found is a translation belonging to Ebu'l-Fazl Musa el-İznikî and is different from the other copy belonging to İznikî. In the old copy called the Yozgat copy, there is only the first volume of Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ. However, it has been determined that the copy in the Presidency of Religious Affairs Manuscripts Library is a complete copy covering both volumes. In the study, briefings were given about the new copy by mentioning the qisas-i anbiyas and the life of Ebu'l-Fazl Mûsâ el-İzniki in general terms.

* Makalenin Geliş Tarihi: 26.09.2021 / Kabul Tarihi: 09.11.2021.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (sebnem.cambel@hotmail.com.tr), OcrId: 0000-0002-1844-318X.

ANAHTAR KELİMELER

Kısas-ı Enbiyâ, Sa'lebî, İznîkî, Tercüme, Arapça, Türkçe.

KEYWORDS

Kısas-ı Anbiya, Sa'lebi, İzniki, Translation, Arabic, Turkish.

Giriş

Arapçada “kısa hikâye, ibretli hikâye, fıkra, rivâyet” (Ayverdi, 2011: 1711) gibi anlamlara gelen “kıssa” kelimesi ıstılahta, “İnsanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve kavimleri ile yahut geçmiş toplumlarla ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan olaylar” (Demir, 2003: 73) şeklinde tanımlanmıştır. Türk-İslam Edebiyatında müstakil bir tür haline gelen ve peygamber kıssalarını anlatan eserler için ise, Arapça kıssa ve nebî kelimelerinin çoğul şeklinden oluşan “kısas-ı enbiyâ” tabiri kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi sekiz peygamberin adı geçmekte ve bu peygamberlerin hayat hikâyeleri, tebliğ faaliyetleri ibret verici yönleri ön planda tutularak anlatılmaktadır. Bu kıssalar zamanla çeşitli Kur’an dışı kaynaklardan da yararlanılarak genişletilmiş ve özel bir tür olan kısas-ı enbiyâları meydana getirilmiştir (Şahin, 2002: 495).

Edebî türlerden biri olan kısas-ı enbiyâlarda ele alınan ilk konular arş, kürsî, ay, güneş, yer ve göğün yaratılışıdır. (Karataş, 2011:6) Kıssalarda ele alınan bu konuların neredeyse tamamında Allah’ın birliği, O’na itaat etmek, kulluk bilinci, sabır, duâ, tevekkül, ahirete iman vb. gibi İslam dininin temelini oluşturan hususlar anlatılmıştır (Karataş, 2013: 117).

Kısas-ı enbiyâ türünün müstakil ilk örneği Muhammed b. Abdillâh el-Kisâî tarafından yazılan *Kitabu Bedi’i’l-Dünyâ ve Kısa’l Enbiyâ*’dır. Kisâî yazmış olduğu bu eseriyle aynı zamanda kısas-ı enbiyâ türünün gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu alandaki önemli bir diğer eser de Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî en-Nişâbûrî eş-Şâfiî’nin *Kitâbu Arâisü’l-Mecâlis fî Kısa’l-Enbiyâ* isimli eseridir (Karataş, 2013: 119). Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân* isimli tefsirinde yer alan kıssaları çeşitli rivayetlerle zenginleştirerek kitaplaştırmış ve kısas-ı enbiyâ eserini meydana getirmiştir.

Türkçe yazılan kısas-ı enbiyâların pek çoğu Sa'lebî ve Kisâî'nin eserine dayanılarak kaleme alınmıştır. Bunlardan en eskisi Rabguzî'nin eseridir. Bu eser Harezmi Türkçesiyle yazılmış ve Nâsıruddîn Tok Bugra Bey'e sunulmuştur. Rabguzî *Kısas-ı Enbiyâ* isimli eserini Moğol hâkimiyetinde yaşayan ve İslam'a yeni giren Türklere Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen peygamberleri doğru ve yeterli olarak anlatmak maksadıyla yazmıştır (Erşahin, 2003: 204). Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ* isimli eseri de türün önemli örneklerindendir (Şahin, 2002: 296). Eserde sade ve akıcı bir üslup kullanılmıştır. Ancak Türk-İslam tarihi döneminin teferruatlı bir şekilde işlenmesine karşın yirmi dört peygamber kıssasını ihtiva eden kısım oldukça azdır (Karataş, 2013: 122).

Eski Türk edebiyatında kaleme alınan kısas-ı enbiyâlar ekseriyetle mensurdur. Manzum olarak yazılanları oldukça azdır. Hindî Mahmud, Manastırlı Mehmet Rif'at (ö. 1907) ve Dânişzâde Şevket Gavsî (ö. 1954) türün manzum olarak kaleme alınan nadir örneklerini vermişlerdir. Hindî Mahmud'un kısas-ı enbiyâsı 7867 beyitten müteşekkil olup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Manastırlı Mehmed Rif'at'ın 377 beyitten oluşan mesnevisi çocukların istifade etmesi amacıyla yazılmıştır. Diğer manzum eserlerden biri olan Dânişzâde Şevket Gavsî'nin eseri ise toplam 46 sayfa olup mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır (Karataş, 2013: 121).

1. Kisâî ve Sa'lebî Tarafından Yazılan Kısas-ı Enbiyâlara Ait Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Tercümeleler:

Sa'lebî ve Kisâî'nin kısas-ı enbiyâ türüne kaynaklık eden eserleri, edebiyat tarihimiz boyunca pek çok kez tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin bir kısmının müellifi bilinmekle birlikte, bilinmeyen nüshaları da vardır.

Kisâî'nin *Kitâbu Bedi'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ*'sına ait tercümeler:

a. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Nr. 2894:

Zikredilen nüsha Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmakta olup 2894 numarada kayıtlıdır. İstinsah tarihi 873/1568 olan eserin müstensihisi el-Cenâb es-Seyfî bin İbrahim bin el-merhûm Demirbay'dır.

Mütercim hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Cemiloğlu, 1988: 237).

b. Milli Kütüphane Nr.A.3765:

Ahmed b. el-Hâc Mustafa tarafından istinsah edilen nüsha A.3765 numarada kayıtlıdır. Tamamı 158 varaktır. Mütercimi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Cemiloğlu, 1988: 237-238).

c. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü Nr. 3354:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü, 3354 numarada kayıtlıdır. “*Tercüme kitâbu bed’i’ d-diünyâ ve kısasi’l-enbiyâ*” ismini taşıyan bu nüsha tam bir tercümedir. Hicrî 920/1527 tarihinde Abdülaziz bin Mahmud el-İsfahânî tarafından Mekke’de istinsah edilmiş ancak eserin mütercimi hakkında bilgi verilmemiştir. Tamamı 534 varak olup Oğuz-Kıpçak Türkçesi hususiyetlerini taşımaktadır (Eraslan, 1970: 127-128).

Sa’lebî’nin *Kitâbu Arâisü’l-Mecâlis fî Kısasi’l-Enbiyâ*’sına ait tercümeleler:

a. Bursa Ulu Camii Kütüphanesi Nr. 2474:

Mütercimi ve müstensihî bilinmeyen Ulu Camii nüshası 2474 numarada kayıtlıdır (Bayraktar, 2008: 1). Tamamı 440 varaktan oluşan bu nüsha Meriç Ökten tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (Ökten, 2000).

b. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nr. A.145:

İlk sayfası eksik olan bu nüsha A.145 numarasında kayıtlı olup tamamı 475 varaktır. Harekeli nesih hattıyla yazılmıştır (Cemiloğlu, 1988: 237). Mütercimi ve müstensihî hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nüshadaki ilk varakta eserin Aydınoğlu Mehmet Bey adına yapıldığı belirtilmiştir (Bayraktar, 2008: 1). Eserin Türk Dil Kurumu nüshası, Prof. Dr. Emine Yılmaz, Prof. Dr. Nurettin Demir ve Doç. Dr. Murat Küçük tarafından kitap haline getirilmiştir (Yılmaz ve Demir, 2013).

c. Yozgat Maârif Kütüphanesi Nr. 2378:

Ebu’l- Fazl Musâ el-İznîkî tarafından tercüme edilmiş olup Süleymaniye Kütüphanesi’nde Yozgat 431 numarasına kayıtlıdır. Tamamı 297 varak olan bu nüshanın, Şazeli Nüshası adında bir kopyası

daha bulunmaktadır (Bayraktar, 2008: 1). Sözü edilen nüsha da Şazeli 126 numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Müstensihi Tahir b. Muhammed bin el-Hâcî 'Alî el-Hâfız el-Sivâsî olup tamamı 366 varaktan oluşmaktadır (Bayraktar, 2008: 4-5). Bu eser üzerine Nesrin Bayraktar doktora çalışması yapmış ve yayımlamıştır (Bayraktar, 2008).

Ebu'l-Fazl Musâ el-İznikî tarafından tercüme edilen ve iki cilt olduğu bilinen bu eserin ikinci cildi, günümüze kadar kayıp olarak nitelendirilmekteydi (Yılmaz ve Demir, 2009: 8). Ancak konu hakkında yapılan araştırmalar esnasında Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, İznikî'ye ait olan bir kısas-ı enbiyâ nüshası bulunmuştur¹ (İznikî, 316). Şu ana kadar yapılan incelemeler, bu nüshanın *Arâisü'l-Mecâlis*'e ait tam bir kısas-ı enbiyâ tercümesi olduğunu düşündürmektedir.

2. Ebu'l-Fazl Musâ el-İznikî'nin Hayatı ve Eserleri

Osmanlı âlimlerinden Ebu'l-Fazl Musâ el-İznikî'nin eserlerinde kullandığı "İznikî" nisbesinden hareketle İzik doğumlu olduğu söylenmektedir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte vefat tarihi kaynaklarda 833/1430 ve 850/1446 olarak geçmektedir (Yaşaroğlu, 2006: 218). İznikî, yaşadığı dönemde ahlak ve tefsirle alakalı pek çok eserin mütercimi olarak meşhur olmuştur (Ateş, 1958: 93-94). Eserleri arasında Arapça ve Farsça tercümelerin yanı sıra telif eserler de bulunmaktadır (Bayraktar, 2008: 3). Kabrinin İznik'te olduğu ancak yerinin tam olarak nerede bulunduğu bilinmemektedir. Eserlerinde işlediği konular kendisinin tasavvufî bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Musâ el-İznikî'nin Türkçenin bir ilim dili olması için çalışanlar arasında olduğu da bilinmektedir (Yaşaroğlu, 2006: 218).

Telif Eserleri:

1) *Münebbihü'r-râkudîn*: İznikî'nin en önemli eserlerinden biri olup 117 varaktan oluşmaktadır. Bu eser Türkçe olarak kaleme alınmış tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. Toplam on beş bölümden oluşan *Münebbihü'r-râkudîn*'de insanın göz, ayak, kulak gibi bazı uzuvlarıyla yaptığı iyilik ve

¹ Bu eser tarafımızdan "*İznikî 'Kısas-ı Enbiyâ' (İnceleme-Metin)*" adıyla doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

kötülükler anlatılmaktadır (Altınar, 2017: 8) Bu eser hakkında Paşa Yavuzarslan doktora çalışması yapmış ve bunu 2 cilt olarak neşretmiştir (Yavuzarslan, 2002).

2) *Kitâbu'l-Mi'râc*: Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli nüshaları olan *Kitâbu'l-Mi'râc* Arapça olarak kaleme alınmıştır (Yaşaroğlu, 2006: 218). Eserde adından da anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber'in miraca çıkışı konu edinilmiştir. Tamamı 48 varaktan oluşan bu eser Hikmet Özdemir tarafından "Mi'raç" adıyla Türkçeye çevrilerek neşredilmiştir (Altınar, 2017: 9).

Tercüme Eserleri:

1) *Terceme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys*: Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Arapça olarak yazdığı *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm* isimli eserinin tercümesidir (Yaşaroğlu, 2006: 218). İznikî'nin bu tercümesiyle alakalı İsmail Taş yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Taş, 2008). Bunun yanı sıra Mehmet Karadeniz *Terceme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys*'i sadeleştirerek *Tefsîrü'l-Kur'ân* adıyla neşretmiştir (Karadeniz, 1993).

2) *Enfesü'l-cevâhir*: Ali b. Muhammed el-Hazîn'in *Lübâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl* isimli eserinin Türkçe tercümesidir. Eser, Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve Ali b. Muhammed el-Hazîn'in tefsirlerinden istifade edilerek hazırlanmıştır (Yaşaroğlu, 2006: 218-219).

3) *Terceme-i Faslü'l-hitâb*: Tasavvufî ve ahlâki bir muhtevâyaya sahip olan bu eser Muhammed Parsâ'nın Farsça yazmış olduğu *Faslu'l-Hitâb* isimli kitabının tercümesidir (Altınar, 2017: 10). Murat Küçük bu eserle alakalı yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Küçük, 1996).

4) *Terceme-i Hısnü'l-hasîn fî menheci'd-dîn*: Duâ ve evrâd konularını işleyen *Hısnü'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* isimli eser İmam Cezerî tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. İznikî bu esere 102 beyitlik bir mukaddime eklemiş ve *Terceme-i Hısnü'l-hasîn fî menheci'd-dîn* başlığıyla tercüme etmiştir (Yaşaroğlu, 2006: 219). Bu eser üzerinde Paşa Yavuzarslan yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Yavuzarslan, 1993).

5) *Zâdü'l-ibâd*: Eserin Farsça asıl adı *Necâtü'z-zâkirîn* olup müellifi Ebû Bekir b. Muhammed es-Seylânî'dir. Farsça olarak kaleme alınan bu eser İznikî tarafından tercüme edilmiştir (Yaşaroğlu, 2006: 219). *Zâdü'l-ibâd* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, 635

numarasında kayıtlıdır (Altınar, 2017: 10). Süleyman Altınar, bu eserle alakalı bir doktora tezi hazırlamıştır (Altınar, 2017).

6) *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*: "Kisâ ve Sa'lebî Tarafından Yazılan Kısas-ı Enbiyâlara Ait Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Tercüme" başlığı altında bu eserle alakalı bilgi verilmiştir.

3. Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan 4456 Numaralı Nüshanın Tanıtımı

Eser, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 4456 demirbaş numarasına "Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ" başlığıyla kayıtlı olup toplam 316 varaktan oluşmaktadır. Ta'lik hatla mensur olarak yazılmıştır. Satır sayısı 21 ila 25 arasında değişmektedir. Eserin tamamında siyah mürekkep kullanılmakla birlikte konu başlıkları, şerh edilen ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin şirazesini dağınık ve varakları birbirinden ayrılmış vaziyettedir. Bazı varakların yapıştırılmak suretiyle tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Yer yer mürekkep dağılımları ve lekeler de mevcuttur.

Eserin 1^a varağında Vafiye Hatûn adına bir vakıf kaydı bulunmaktadır. Başlangıcında konuların sayfa numaraları ve başlıklarının belirtildiği bir fihrist vardır. Fihristten sonra eserin ismi zikredilmekte ve konuya giriş yapılmaktadır. Kısas-ı enbiyânın Ebu'l-Fazl Musâ İbn Hacı Hüseyin İznikî tarafından, İmam Sa'lebî'den tercüme edildiği eserin 1^b varağında belirtilmiştir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Yozgat ve Şazeli nüshaları, Hz. Musa kıssası ve Âsiye'nin Firavun tarafından öldürülmesinin anlatımından sonra "Faşl bu faşl daği Fir'avn la'inüñ şarh bünyâd idüp anuñ üzerinde Hakk Te'alâyıla muhârebe kıлмаға қаşд қıldıғın beyân ider nitekim Hakk Te'alâ buyurdı kendü kelâmında" şeklinde başlıklandırılmış ve birinci cildin tamamlanarak, ikinci cilde başladığı bilgisyle bitirilmiştir. Bulunan yeni nüsha ise, yerlerin ve göklerin yaratılışından başlayıp Ashâb-ı Fil olayına kadar devam ettirilmiştir. Ardından okuyucu, Hz. Peygamber'in hayatını öğrenebilmek için siyer okumaya yönlendirilmiştir.

4. Eserden örnekler:

Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*'nın ilk sayfasından verilen örnek, elimizdeki nüshanın diğer nüshalarla aynı esere ait olduğunu gösterebilmek amacıyla seçilmiştir. 153'üncü varak ve sonrasına ait örnekler ise kayıp olduğu söylenen ikinci cilde aittir.

1^b

Kitâb-ı Kaşas-ı Enbiyâ 'Aleyhisselâm

Bismillâhi'r-Raḥmâni'r-Rahîm

Şükr-i bî-'add ol ma'bûda kim fâtırdur. Yaradur ne dilerse 'aczi yok kâdirdür. Z_errâtdan kıılır cibâl. Cibâli hem z_erre 'umûr-ı dekâyık içre 'âlim-i mâhirdür. Yaratdı bu 'arzı semâyı düzdi bu eflâki ki devr [ider] gice gündüz çü maḫhûr-ı ḫâhirdür. Semâ üzre kııldı zînet bu ayıla günü hem nucûm-ı müşeffaḫ şaçar nûrları yer üzere şabâhıdur. Egerçi kendüyi biz'-zât bu ḫalkdan setr ider ol velî dalâlet-i şanâyî' birle girü kendüyi bildirür ki birdür ol ne evveli var ne âḫiri. Cümle eriñ oldur hem girü âḫirdür **daḫi çok** şalâtü selam ol ḫabîbe kim Muḫammed Muştafâ'dur ḫâtemü'l-enbiyâ imâmü'l-mürselîn ol bā-şafâdur. Günah rencine mübtelâ olup ḫalanlara anuñ şefâ'ati yarın ḫıyâmet güninde şifâdur. **Daḫi** aşḫâbına kim olar muḫtedâ-yı dîndür ḫalîfeleri anuñ bu dînde emîndür **daḫi** ol ezvâcına kim bular ḫayyiblerdür. Tedbîrât-ı dînde fikr içre bu[lar] ḫabîblerdür. ḫaḫḫ Te'âlâ cümlesine rızâ-yı raḫmetini 'âm kıluvirsün na ḫadar ki devr ide bu eyyâm **ammâ** bundan soñra bilgil kim bu kitâb-ı şerîfi tercüme kıılmağa bā'is ne oldı. Bir ḫaç şerîf vücûd a'yândan idi ḫaḫḫ Te'âlâ vücûdların 'izz ü kerâmet birle dünyâda âḫiretde müzeyyen mücellâ kılsun bu za'îf du'âcıdan ki aḫḫaru'l-'ibâd ve ḫalîlü'z-zâddur. Ebû'l-Fazl Mûsâ İbn Ḥacî Ḥüseyn İznîki'den eyle iltimâs kılılar kim bu şerîf kitâb ki ḫaşasu'l-Enbiyâdur. **İmâm Sa'lebî** raḫmetu'l-lâhi 'aleyh 'Arab dili üzere cem' etmiş biz bunı Türkî dili üzere tercüme kıılaruz tâ ki 'âm u ḫaş buna nazâr idüp istimâ' kılıp her biri bu aşdâfuñ dürrlerinden naşîb alup iki cihânda ḫanî olalar. Bes ol 'azîzlerüñ iltimâsı birle ve hem daḫi şol ḫaşd üzere ki [ç]ün 'amâl-i şâlihden âḫiret-azâd almaduḫ nâ-çâr bu kitâb-ı şerîfi tercüme kıılmağa şurû' kııldıḫ. ḫaḫḫ Te'âlâdan mu'âvenet taleb kıılmağıla tâ ki ol ilâha tevîk u ḫaş birle fazl idüp tedbîr kılıvire ve

şavâb sözleri kendü kalbinden gönüle ilhâm idüb dil üzere cārī kıla. Kelâm-ı haṭâdan saklayuvire luṭf-ı birle ve daḥi 'ömürden amân kıla. Cūd-ı birle kim bunı ḥatm idevüz diller üzere oḡuna ve ḡulaḡlarda istimâ' oluna ve her yerde ictimâ' oluna.

153^b

Faşl bu faşl Fir'avn la'ınüñ şarḡ bünyâd idüp anuñ üzerinde Ḥaḡḡ Te'âlâ'yla muḡârebe kıлмаḡa ḡaşd kılduḡun beyân ider. Nitekim Ḥaḡḡ Te'âlâ haber [vir]üp buyurdı kendü kelâm-ı ḡadîmünden ki ² وَقَالَ فِرْعَوْنُ ۖ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا ki Ḥaḡḡ Te'âlâ Fir'avn'a mühlet verüp 'ömrün uzun kıldı ve ol uzak 'ömürle aña pâdişahlıḡ daḥi virdi ve ḡulları üzere tesalluṭ verüp tena'um ve tevaḡḡı birle ḡâlini maḡâm-ı câhda 'âlî kıldı. Ol ḡâlde istikbâl idüp kendü ra'ıyyetlerin ḡaḡîr gördi ve ehl-i memleketini ḡafîf görüp kendüyi 'azîz tutdı. Anları ḡul yerinde görüp kendüyi anlara mevlâ maḡâmında gördi. Rubûbiyyet da'vîsin kılup anlara didi ki sizüñ benden ḡayrı ma'būdîñiz yoḡdur gelüñüz baña ṭapuñuz ki siziñ yüce mevlâñuz benüm didi. Nitekim Ḥaḡḡ Te'âlâ kelâmında haber virdi anuñ didüḡün ki ³ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ve bir yerde daḥi buyurdı Fir'avn'uñ didüḡünün ki

154^a

⁴ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى bes ol ḡalâyık daḥi anı ḡabül kılup aña ṭapdılar ve anı kendülere ma'būd tutdılar. Zîra ol da'vî kıлмаḡa çün âlet buldı anı işâ[ret] getürdi birlüḡe 'ömri ṭavîl oldu. Ol ḡadar 'ömür içinde her ne ârzüsü varsa Ḥaḡḡ Te'âlâ anı aña kesretle müyesser kıldı ve daḥi kendüye ḡuvvet ve şevket virdi ve envâ'-i mâldan ḡazîneler bul kıldı ve aña çok leşker tâbî kıldı. Cemî' ḡarb âletin her silâḡdan aña düzdürdi.

276^b

Faşlu fî ḡazîyyeti'l-mâyide bu faşıl ol gökden inen mâyidenüñ beyânun kıılır ki Ḥaḡḡ Te'âlâ Celle Celâluḡu haber virdi ⁵ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى

² "Firavun, 'Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını görebilirim!' dedi." (Mümin-36)

³ "O'nun dışında sizin başka ilahınız yoktur." (Mümin-32)

⁴ "Ben sizin yüce Rabb'inizim." (Nâziât-24)

الآية ⁵ ابن مريم هل يستطيع ربك أن ينزل علينا مائدة من السماء
 ‘aleyhisselām benī isrāīle didi ki otuz gün oruç tutuñ. Andan soñra Haqq Te‘ālā’dan ne dilerseñiz dilegüñ size vire. Çün ol otuz günü tamām tıtdılar. Didiler ki yā İsa eger biz bir kişinüñ işin işlesevüz ol işden fariğ olicecek bizi ta‘āmlandırırdu uş otuz gündür

277^a

oruç tıtduğ acıquğ şuşaduğ Rabbuña du‘ā kııl dile ki güci yiterse bize gökden ta‘ām indirsün yiyelüm. İsa ‘aleyhisselām didi ki qorhun Allāhu Te‘ālā’dan Celle Celāluhū eger aña gerçek imānuñuz varsa Allāh’uñ qıdretine şükr itmeñ. Anlar didiler ki biz dilerüz ol Allāh qatıñdan gelen ta‘āmdan yiyevüz göñlümüz dañi yigerek muṭma’in ola hem biz bilevüz ki sen diledüğüñ yer[i]ne getüre. Didigüñde göriceksin ol şıdquñ üzere anı müşāhade kıılmağla biz dañi ṭanıq olavuz. Bes İsa ‘aleyhisselām ṭurup eski ṭon giydi. Yir üzerine kül döşedi. Meskenet maqāmında diz çöküp tevāzū’ elin getirüp tazarru’la du‘ā kııldı. Didi ki
 اللهم ربنا أنزل علينا مائدة من السماء ⁶ ya’nī ey Çalabım andan bizim üzerimize gökden bir māyide kim bizim evvelimize āñirimize ol bayrām ola. Hem senüñ qıdretüñe vañdāniyyetüñe nişān olavuz qalender bizi ki ḥayru’r-rāziqin sensin. Çün İsa ‘aleyhisselām bu du‘āyı kııldı. Haqq Te‘ālā anuñ du‘āsın icābet kıilup buyurdu ki yā İsa ben ol māyide sizüñ üzeriñüze indirirüm ammā ol indükden soñra ol āyetimizi gördükden soñra her kimes[ne] kim sizden kāfir ola ben aña şol ‘azāb iderüm ki hiçbir kimse kimseye kıılmayasun. Bes Haqq Te‘ālā Celle Celāluhū gökden ferişteñlerle ol māyide indirdi.

Sonuç

Tasavvufî bir kişiliğe sahip olan Ebu’l-Fazl Musâ İbn Hacı Hüseyin İznikî, 14.yy Osmanlı âlimlerindendir. Rûmî ve Sûfî nisbeleriyle de anılan Musâ el-İznikî’nin, makaleye konu olan *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ*’sının haricinde başka eserleri de vardır.

⁵ “Hani havariler, ‘Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten donatılmış bir sofrayı indirebilir mi?’ demişlerdi.” (Mâide-112)

⁶ “Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir.” (Mâide-114)

Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ isimli eserin birinci cildine ait olan ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Yozgat ve Şazeli nüshaları 2008 yılında Nesrin Bayraktar tarafından kitaplaştırılmıştır. Yapılan araştırmalar esnasında Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 4456 demirbaş numarasına kayıtlı olan Ebu'l-Fazl Musâ el-İznikîye ait yeni bir nüsha tarafımızdan tespit edilmiştir. İznikî'ye ait var olan diğer nüshalarda, konuya yaradılış bahsinden başlanmış ve Hz. Musa kıssasında bitirilmiştir. Tespit edilen yeni nüshada ise yaradılıştan başlanarak konunun Hz. Peygamber'e kadar getirildiği görülmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde bu nüshanın, Yozgat ve Şazeli nüshalarıyla kıyaslanarak eserin kayıp olarak belirtilen ikinci cildini de kapsadığı belirlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan ve tarafımızca doktora tezi olarak çalışılmakta olan bu yeni nüshanın, Türkçe kısas-ı enbiyâlar konusunda kaynak eserlerden biri olan Sale'bî tercümesine ait bir eksikliği giderip ilim dünyasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- ALTINER, Süleyman (2017), Ebu'l-Fazl Musa İznikî'nin Zâdu'l-İbâd (Kullara Gıda) Adlı Eseri (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Dizin), Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ATEŞ, Ahmet (1958), "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Muhim El Yazmaları", İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 8, S. 0, s. 90-108.
- AYVERDİ, İlhan (2011), Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2008), Ebu'l-Fazl Mûsâ bin Hacı Hüseyin İznikî Kasasü'l-Enbiyâ Tercümesi, Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- CEMİLOĞLU, İsmet (1988), "Kısas-ı Enbiyâ ve Türkiye Kütüphanelerindeki Kısas-ı Enbiyâ Nüshaları", Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, C. 26, S. 2, s. 235-242.
- DEMİR, Şehmus (2003), Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik, İstanbul: Beyan Yayınları.

- Ebu'l-Fazl Musâ el-İznîkî, Kitâb-i Kasasî'l-Enbiyâ 'Aleyhisselâm, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 4456.
- ERASLAN, Kemal (1970), "Kisâî'nin Kitâb-ı Bed'î'd-Dünyâ ve Kısasî'l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul'daki Tercümeleri", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 18, S. 0, s. 125-132.
- ERŞAHİN, Seyfettin (2003), "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabgûzî Örneği", Diyanet İlmî Dergi ("Peygamberimiz Hz. Muhammed" özel sayı), s. 197-224.
- KARATAŞ, Ahmet (2011), "Hindî Mahmud, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Kısas-ı Enbiyâ'sının Tenkidli Metni, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- KARATAŞ, Ahmet (Haz.) (2013), Hindî Mahmûd, Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd - İnebahtı Gâzîsi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtıraları (İnceleme-Tıpkıbasım), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KARATAŞ, Ahmet (2013), "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü", Diyanet İlmî Dergi, C. 49, S. 3, s. 113-126.
- ÖKTEN, Meriç (2000), Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâsının XIV. yüzyılda Türkçe tercümesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ŞAHİN, M. Süreyya (2002), "Kısas-ı Enbiyâ", İslâm Ansiklopedisi, 25. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 495-496.
- YAŞAROĞLU, M. Kamil (2006), "Mûsâ İznîkî", İslâm Ansiklopedisi, 31. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 218-219.
- YILMAZ, Emine ve Nurettin DEMİR (2009), "Sa'lebi'nin Kitâb-ı arâisi'l-mecâlis fî kısasî'l-enbiyâ'sının Anadolu Sahasında Yapılmış Çevirileri", Journal of Turkish Studies, C. 33, S. 2, s. 357-370.
- YILMAZ, Emine, DEMİR, Nurettin ve Murat Küçük (2013), Kısas-ı Enbiyâ (Metin - Sözlük- Dizin- Notlar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elektronik Kaynak

<https://kuran.diyaret.gov.tr/> (23.09.2021).